

کتابشناسی

«زیارت جامعهٔ کبیره»

ناصرالدین انصاری قمی

زیارت جامعه کبیره، معروف‌ترین زیارت ائمه اطهار(ع) است، که اختصاص به زمان و مکان ویژه‌ای ندارد و در هر زمان و جایگاهی می‌توان امام را بدان زیارت نمود.

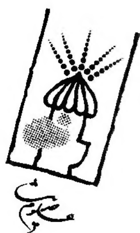
این زیارت، از نظر شیوایی گفتار و زیبایی اسلوب و اوج معانی در قلّه بلند فصاحت و ستیغ بلاغت قرار دارد که از گفتار گهربار حضرت امام هادی(ع) تراویده و از زمانهای دور تا کنون، هماره مورد نظر علما و محدثین عامه و خاصه قرار داشته است.

این زیارت شریفه، در کتابهای شیخ صدوق ـ**فقیه** و **عیون الاخبار**ـ و شیخ طوسی ـ**تهذیب**ـ آمده و حاکم نیشابوری در **مستدرک** و شیخ الاسلام جوینی هم در **فرائد السمطین** آن را ذکر کرده‌اند. جامعه کبیره، که به فرموده علامه مجلسی: از جهت سند، صحیح‌ترین زیارات و از نظر موارد، جامعترین آنها و از دیدگاه الفاظ، فصیحترین آنها و از نظر مفهوم، بلیغترین آنها و از جهت مرتبه، والاترین آنها است.[1]

از این رو، علما و محدثین شیعه، به شرح و تفسیر آن به زبانهای مختلف پرداخته، که این مقاله عهده‌دار معرفی و توصیف پنجاه‌و پنج شرح و ترجمه ـ فارسی، عربی و انگلیسی ـ آن می است. البته نویسنده ادّعای استقصای تام ندارد، اما از هیچ کوششی هم فروگذار نکرده است.

---

۱ . **بحارالانوار**، ج ۱۰۲ ، ص ۱۴۴ .

الف. کتاب‌های چاپی عربی

ـ الانوار الساطعة في شرح [الـ]زيارة الجامعة

[حاج شیخ] جواد کربلایی

قم، مؤسسهٔ دارالحدیث، ۱۳۷۷ش،

۵ ج، دوم، وزیری.

در مقدمهٔ جلد نخست آن، رساله‌ای مفصّل دربارهٔ ولایت ائمه اطهار(ع) آمده است.

ـ الانوار اللامعة في شرح الزيارة الجامعة

[علاّمه] سیّد عبدالله بن محمّدرضا شبّر کاظمی(۱۱۸۸ ـ ۱۲۴۲ق)

تحقیق: فاضل فراتی و علاء کاظمی

قم، مکتبة الأمین، ۱۴۲۲ق، ۲۰۸ص، وزیری.

این کتاب، مکرّر در ایران و عراق و لبنان به چاپ رسیده و به فارسی هم ترجمه شده است.

ـ انوار الولاية الساطعة في شرح [الـ] زيارة الجامعة

سیّد محمّد بن رضی الدین حسینی وحیدی شبستری (۱۳۳۵ ـ ۱۴۲۱ق)

ترجمه و تحقیق: شیخ هاشم صالحی

قم، وفایی، ۱۳۷۶ش، ۳۰۰ص، وزیری.

ـ حقائق الأسرار

[شیخ] محمّدتقی آقانجفی اصفهانی(م ۱۳۳۲ق)

تالیف: ۱۲۹۶ق.

اصفهان، ۱۲۹۶ق.

این کتاب به وسیله مؤلّف، به فارسی ترجمه شده و در حاشیهٔ آن به چاپ رسیده است.

ر. ك: **الذريعة**، ج ۷، ص ۲۹ و ج ۲، ص ۳۵.

ـ سند الزيارة الجامعة

سيّد ياسين موسوى

دمشق، حوزة أهل البيت(ع)، ۱۴۱۹ق، ۶۰ص، رقعی.

ـ شرح الزيارة الجامعة الكبيرة

[شيخ] احمد احسايى (۱۱۶۶ ـ م ۱۲۴۳ق)

بيروت، دارالمفيد، ۱۴۲۰ق، ۴ ج، وزيرى.

اين كتاب، مكرّر در ايران و عراق به چاپ رسيده و در برگيرندهٔ آرا و نظريات خاصّ مؤلّف است كه فرقه شيخيه بدو منتسب اند و مورد پذيرش علماى شيعه قرار نگرفته است. دكتر عبدالعلى گويا دربارهٔ اين كتاب مى نويسد:

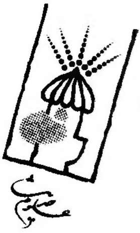
> اين زيارت را به گونه اى شرح نموده كه گه گاه، علم اعداد و جفر و طبّ يونان و حكمت و فلسفه شناخته شده نزد خود را با شرح زيارت نامه، آميخته و معجون مخصوصى را در بعضى موارد، ارائه داده است تا آن جا كه بايد گفت: آن اندازه كه وى، در تدوين اين شرح زحمت كشيده، موفّق نبوده و حتّى در پاره اى مواقع، مطالب خوب وى، تحت الشعاع نكات فلسفى و ناخالصى هاى ياد شده، قرار گرفته و حتّى خنثا گرديده و كتاب را نزد اهلش از ارزش عالى خود انداخته. با اين وجود، در جمع آورى و استفاده از اخبار آل محمّد، منتهاى كوشش خود را به خرج داده و اخبارى كه وى از فرمايشات ائمه معصومين(ع) جمع آورى نموده، همه به گونه اى خوب گزينش يافته و بجا انتخاب گرديده است. (على(ع) و زيارت جامعه كبيره، ص ۲ ـ ۳).

اين كتاب، حاوى احاديث فراوانى است كه همهٔ آنها يکْ جا، در كتاب زير گرد آمده است:

ـ احاديث شرح الزيارة الجامعة

[ابوالمكارم شيخ] حسين المطوع

كويت، ۴ ج (قطور).

ـ شرح الزيارة الجامعة الكبيرة(= تلويح الإشارة في تلخيص شرح الزيارة)

[شيخ] احمد احسایی (م ۱۲۴۳ق)

تلخیص: سیّد محمدحسین مرعشی شهرستانی (۱۲۵۵ ـ ۱۳۱۵ ق)

بیروت، مؤسسة البلاغ، ۱۴۲۴ق، ۱۷۰ص، وزیری

مؤلف، در این کتاب، لبّ مطالب را با حذف مکرّرات و مستطردات آورده و در حاشیهٔ آن، متشابهات و اشتباهات کتاب را تصحیح نموده و خود را با نام مستعار «عبدالصمد حائری مازندرانی» شناسانیده است.

ـ الشموس الطالعة في شرح الزيارة الجامعه

آقا ریحان الله بن سیّد جعفر کشفی بروجردی (۱۲۶۷ ـ ۱۳۲۸ق)

تهران، ۱۳۵۴ق.

ر. ك: **الذيعة**، ج ۱۴، ص ۲۲۲

ـ الشموس الطالعة في شرح الزيارة الجامعة

[علاّمه] سیّد حسین همدانی درودآبادی (م ۱۳۴۴ق)

تهران، مرکز نشر کتاب، ۱۳۷۸ق، ۵۴۴ ص، رقعی

این کتاب، یکی از بهترین شروح زیارت جامعه و حاوی تحقیقات ارزشمند و مطالب سودمند است.

ـ الصوارم القاطعة و الحجج اللاّمعة في إثباة صحّة الزيارة الجامعة

[شیخ] عبدالکریم عقیلی.

قم، مؤسسة بضعة المصطفی، ۱۴۲۱ق، ۱۸۰ص، وزیری.

مؤلف، در این کتاب از رجال سند زیارت جامعه و اثبات وثاقت آنان بحث کرده است.

ـ فی رحاب الزیارة الجامعة الکبیرة

سیدعلی حسینی صدر

قم، دارالغدیر، ۱۳۸۲ش، وزیری، ۷۰۰ ص.

ب. کتاب‌های چاپ فارسی

ـ ادب فنای مقرّبان (ج ۱)

عبداللّه جوادی آملی

قم، اسراء، ۱۳۸۱ش، ۵۳۵ص، وزیری.

ـ اسرار الزیارة و برهان الإنابة في شرح زیارة الجامعة

[شیخ] محمّدتقی آقانجفی اصفهانی (م ۱۳۳۲ق)، چاپ ۱۲۹۶ق.

این نوشتار، ترجمهٔ شرح عربی ایشان، به نام حقائق الأسرار است که در حاشیه آن به چاپ رسیده است.

ر. ك: الذریعه، ج ۲، ص ۳۵ و ج ۷، ص ۲۹.

ـ الانوار التالعة فی شرح الزیارة الجامعة

شیخ علی اصغر منوری تبریزی(م ۱۴۲۴ ق)

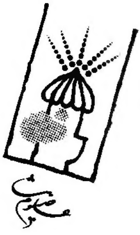
قم، مؤمنین، ۱۳۸۰ش، وزیری، ۵۲۱ ص.

ـ با اختران تابناك ولایت

[علاّمه] سیّد عبداللّه شبّر (۱۱۸۸ ـ ۱۲۴۲ق)

ترجمه: عباسعلی سلطانی گلشیخی

مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی، ۱۳۷۲ ش، ۲۴۴ص، وزیری.

ـ ترجمهٔ زیارت جامعهٔ کبیره

سیّد مهدی شجاعی

مندرج در کتاب مقامات اولیا، نوشتهٔ سیّد مجتبی حسینی.

ـ ترجمهٔ منظوم زیارت جامعه کبیره

احمد زمرّدیان شیرازی (متخلّص به «زار»)

مندرج در کتاب مقام ولایت (شرح زیارت جامعه) از خودِ شاعر.

ـ ترجمهٔ منظوم شرح الزیارة الجامعة

[شیخ] احمد احسایی (م ۱۲۴۳ ق)

سروده: ابوالقاسم تهرانی (متخلّص به «پروین»)

تهران، ۱۲۷۸ق.

ـ خزان العلم و اهل بیت الوحی (ج ۱)

سیّد حسین آیت اللهی جهرمی

جهرم، مجتمع شهید مصلی نژاد، ۱۳۷۷ش، ۱۰۸ ص، رقعی.

ـ زیارت جامعه: امام شناسی در گفتار امام هادی(ع)

ترجمه: هیئت تحریریه مؤسسهٔ در راه حق

قم، در راه حق، ۱۳۸۰ش، ۴۰ ص، جیبی، دوم.

ـ سیمای ائمه: شرح زیارت جامعه

علی نظامی همدانی

تقریر: خانم حصاری همدانی

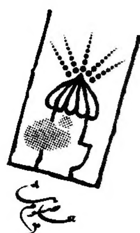
قم: فرایض، ۱۳۷۸ش،
۳ جلد، ۳۶۸+۳۶۸+۵۳۶ص، وزیری

- شرح زیارت جامعهٔ کبیره
[علاّمه] محمّدتقی مجلسی اصفهانی (۱۰۰۳ـ۱۰۷۰ق)
مقدّمه و شرح حال: مهدی فقیه ایمانی اصفهانی
اصفهان: حسینیهٔ عمادزاده، ۱۳۷۳ش، ۱۹۰ص (۴۰ ص، زندگی‌نامه و مقدمه + ۱۵۰ ص) وزیری.
این کتاب، برگرفته از **اللوامع صاحبقرانی**، شرح فارسی کتاب **من لا یحضره الفقیه** است. همچنین، زیارت جامعه را در **روضة المتقین** (شرح عربی کتاب **من لا یحضره الفقیه**) هم شرح نموده است.

- شرح زیارت جامعه کبیره
سیّد ضیاءالدین استرآبادی
تهران: مکتب قرآن، ۱۳۷۲ ش / ۱۴۱۳ ق، ۳۴۱ص، وزیری.

- شرح زیارت جامعهٔ کبیره
[علاّمه] سیّد محمّدتقی نقوی قایینی
تهران: نشر صادق(ع)، ۱۳۷۸ش، ۵۳۰ص، وزیری.
مؤلف، **نهج البلاغه**، خطبهٔ فدکیهٔ حضرت زهرا، خطبهٔ پیامبر اکرم در غدیر خم و دعای کمیل را نیز شرح کرده است.

- شرح زیارت جامعهٔ کبیره
[شیخ] محمّدهادی فخرالمحقّقین شیرازی (۱۳۴۰ـ۱۴۲۰ق)

مقدّمه و تحقیق: سیّد محمّدجواد طبسی حائری

مشهد، فدك، ۱۳۶۸ ش / ۱۴۱۰ق، ۲ ج (۵۵۲ + ۵۵۰ص)، وزیری.

این شـرح، یکی از بهـترین شـرح های زیارت جـامـعه به فـارسی و آکنده از فـواید تاریخی، حدیثی، تفسیری، ادبی و لغوی است.

ـ شرح زیارت جامعهٔ کبیره (= پرتو ولایت)

سیّد محمد وحیدی شبستری (۱۳۳۵ ـ ۱۴۲۱ق)

تحقیق: هاشم صالحی

قم: وفایی، ۱۳۷۸ش، ۳۰۲ص، وزیری.

این کتاب، به عربی ترجمه شده است.

ـ شرح و تفسیر زیارت جامعه کبیره (ج ۱)

سیّد رحیم توکل

تهران، کلینی، ۱۳۷۲ش / ۱۴۱۴ق، ۱۵۸ص، رقعی.

ـ شمس طالعه در شرح زیارت جامعه

[میرزا] محمّد طبیب زاده احمدآبادی اصفهانی

تهران، ۱۳۷۶ق، ۲ ج، سوم.

ـ عطر ولایت (زیارت جامعه همراه با پارسی شدهٔ منثور و منظوم)

ترجمهٔ نثر: مهدی جعفری.

ترجمهٔ نظم: علی لبّاف

تهران، مؤسسه فرهنگی دانشوران، ۱۳۷۵ش / ۱۴۱۷ق، ۸۳ ص، رقعی.

ـ علی علیه السلام و زیارت جامعه کبیره

عبدالعلی گویا (۱۳۴۰ ـ ۱۴۱۵ق)

تهران، زراره، ۱۳۷۸ش، ۳۱۰ص، وزیری.

ـ فوائد نافعه شریفه در شرح زیارت جامعه

[حاج میرزا] محمّد توتونچی تبریزی (م ۱۳۹۵ق)

تبریز، ۱۳۴۱ش.

مؤلف، زیارت عاشورا را نیز شرح کرده است.

ـ مقام ولایت: شرح زیارت جامعه

احمد زمرّدیان شیرازی

تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۴ش، ۸۲۷ص، وزیری.

مؤلّف، دعاهای: کمیل، ندبه، افتتاح، ابوحمزه و دعای سحر را نیز شرح کرده است.

ـ مقامات اولیا: شرحی بر زیارت جامعه کبیره (ج ۱)

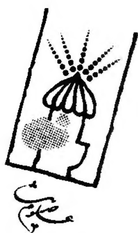
سیّد مجتبی حسینی

تهران، نیستان، ۱۳۷۹ش، ۳۳۳ص، وزیری.

ـ نجوم لامعه در شرح زیارت جامعه

ابوتراب هدایی (۱۲۷۴ ـ ۱۳۷۳ش)

مشهد، چاپ خانهٔ خراسان، ۱۳۶۶ش، ۳۲۴ص، رقعی.

ج. کتاب‌های خطّی عربی

ـ الأعلام اللامعة في شرح الزيارة الجامعة

سیّد محمد طباطبایی بروجردی (م ح ۱۱۶۰ق) (جدّ پدری سیّد بحرالعلوم)

نسخه خطّی آن، به ش ۱۹۴ در کتاب خانهٔ فاضل خوانساری (در شهر خوانسار) به کتابت شیخ موسی خوانساری موجود است.

ر. ك: **الذریعه**، ج ۲، ص ۲۳۹؛ **فهرست کتاب خانه**، ج ۱، ص ۱۴۲.

ـ الانوار الساطعة فی شرح الزيارة الجامعة

علامه شیخ محمدرضا غراوی نجفی (۱۳۰۴ـ۱۳۸۵ ق)

المنتخب من اعلام الفکر والادب / ۴۹۶

ـ أنيس الطلاّب

[آقا] محمّد جعفر بن آقا محمّدعلی بن وحید بهبهانی

پایان تالیف: ۱۲۴۵ق.

بخشی از کتاب، شرح زیارت جامعه است.

ر. ك: **الذريعة**، ج ۲، ص ۴۵۹.

ـ شرح بعض عبارات الزيارة الجامعة الكبيرة

معین الدین بن محمّد صادق خادم الحسینی

نسخهٔ خطّی آن به ش ۷۴۹د، در کتاب خانهٔ دانشکدهٔ الهیات دانشگاه تهران موجود است.

ر. ك: **فهرست کتاب خانهٔ الهیات**، ج ۱، ص ۳۰۸.

ـ شرح الزيارة الجامعة الكبيرة

بهاءالدین سیّد محمد نایینی مختاری (م ۱۱۳۰ـ۱۱۴۰ ق) (معاصر شیخ حرّ عاملی).

نسخهٔ خطّی آن به ش ۳۹۱۸ در کتاب خانهٔ آیة‌اللّه گلپایگانی (قم) موجود است.

ر. ك: **الذريعة**، ج ۱۳، ص ۳۰۶؛ **فهرست كتاب خانه**، ج ۱، ص ۱۳۹.

ـ شرح الزيارة الجامعة الكبيرة

محمّد قاسم بن محمدكاظم رازی

پايان تاليف: نوزدهم جمادی الثانی ۱۱۳۳ به نام شاه سلطان حسين صفوی

نسخهٔ خطّی آن به ش ۳۹۴۳ در كتاب خانهٔ دانشگاه تهران موجود است.

ر. ك: **فهرست كتاب خانه**، ج ۱۲، ص ۲۹۳۳.

ـ شرح الزيارة الجامعة الكبيرة

[ميرزا] علی نقی حائری طباطبايی (آل صاحب رياض) (م ۱۲۸۹ق)

شرح مزجی گسترده ای بوده كه ناتمام مانده است.

ر. ك: **الذريعة**، ج ۱۳، ص ۳۰۶.

ـ شرح الزيارة الجامعة الكبيرة

[حاج ميرزا] علی غروی علياری تبريزی (۱۳۱۹ ـ ۱۴۱۷ق)

نويسنده، شرح دعاهای: صباح، كميل، ابو حمزه، افتتاح را نيز نگاشته است.

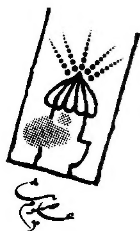
ر. ك: **السلسلات في الإجازات**، ج ۲، ص ۵۷۸؛ **مجلّهٔ آينهٔ پژوهش**، ش ۴۳، ص ۱۱۱.

ـ شرح الزيارة الجامعة الكبيرة

سيّد محمدعلی موحد ابطحی اصفهانی (۱۳۴۷ ـ ۱۴۲۳ق)

نويسنده شرح دعاهای كميل، ندبه، افتتاح، ابوحمزه، عاشورا و صحيفهٔ سجاديه نيز نوشته است.

المسلسلات في الإجازات، ج ۲، ص ۵۸۳؛ **مجلّهٔ آينهٔ پژوهش**، ش ۷۶، ص ۱۳۲.

ـ شرح الزيارة الجامعة الكبيرة

مؤلف: ناشناخته.

نسخهٔ خطی آن، در مجموعهٔ ش ۴۳۷۳ در کتاب خانهٔ مجلس شورای اسلامی، در ۴۶ برگ موجود است.

ر. ك: **فهرست کتاب خانهٔ مجلس**، ج ۱۲، ص ۸۳.

ـ کاشف الأسرار

[میرزا] هداية اللّه گلپایگانی

د ـ کتاب‌های خطّی فارسی

ـ الإلهامات الرضوية

سیّد محمد بن محمود حسینی لواسانی تهرانی (م ۱۳۵۵ق)

ر. ك: **الذريعة**، ج ۲، ص ۳۰۲.

ـ ترجمهٔ زیارت جامعهٔ کبیره

[علاّمه ملاّ] محمّدباقر مجلسی اصفهانی (۱۰۳۷ ـ ۱۱۱۰ق)

ر. ك: **الذريعة**، ج ۴، ص ۱۰۷؛ **کتابشناسی علاّمهٔ مجلسی**، ص ۱۸۹.

نسخه خطّی آن به ش ۱۵ در کتاب خانهٔ سازمان لغت نامهٔ دهخدا موجود است.

ر. ك: **نسخه های خطّی**، ج ۳، ص ۱۳۶

ـ ترجمهٔ زیارت جامعهٔ کبیره

مؤلف: ناشناخته

نسخهٔ خطّی آن در مجموعه ش ۱۰۵۰ در کتاب خانهٔ مجلس شورای اسلامی موجود است.

ر. ك: **فهرست کتاب خانه**، ج ۲۳، ص ۳۵۹.

ـ القاطعة في شرح [الـ]زيارة الجامعة

سیّد حسن رضوی قمی(... ـ ۱۳۵۸ق)

نسخه خطّی آن، به خط مؤلف، در ۱۴۶ برگ (۲۹۲ صفحه)، در کتاب خانهٔ آیة‌اللّه گلپایگانی قم به ش $\frac{۳۹}{۲۴۰}$ موجود است.

ر. ك: **فهرست کتاب خانه**.

ـ شرح زیارت جامعه کبیره

[علاّ مه میرزا] محمّدعلی چهاردهی رشتی نجفی (م ۱۳۳۴ق)

شرح فارسی مفصّلی بوده است.

ر. ك: **الذریعه**، ج ۱۳، ص ۳۰۶.

ـ شرح زیارت جامعهٔ کبیره

[شیخ] عباس حائری تهرانی (۱۲۹۸ ـ ۱۳۶۰ق)

مؤلف، شرح هایی بر اصول کافی و زیارت عاشورا نگاشته است.

ر. ك: **نقباء البشر**، ج ۴، ص ۹۹۰؛ **گنجینهٔ دانشمندان**، ج ۴، ص ۴۲۶.

ـ شمس طالعه در شرح زیارت جامعه

[علامه] سیّد عبداللّه موسوی بلادی بوشهری (۱۲۹۰ ـ ۱۳۷۲ق)

ر. ك: **الذریعة**، ج ۱۴، ص ۲۲۳.

کتاب‌های چاپی انگلیسی

ـ زیارت جامعه کبیره (با ترجمه انگلیسی)

قم، انصاریان، ۱۳۸۰ش، ۶۶ ص، رقعی.

ـ زیارت جامعه کبیره (با ترجمهٔ انگلیسی)

قم، مؤسسهٔ امام حسین(ع)، ۱۳۷۶ش، ۴۸ ص، رقعی.